

pot succeir que el cat. or. la tingui oberta i llavors hi ha *š* en el balearic, o bé pot succeir que també tingui *é* tancada tots els dialectes: és el cas típic de la *ě* o *ę* oberta del llatí vulgar, mentre que *Ē* dona aquell altre resultat discrepant trifurcat. Aquí, però, hi ha *é* tancada no sols en els dos dialectes occidentals sinó també a les Illes i bona part del cat. or., però *é* a la major part del territori d'aquest.

En els dos dialectes occidentals hi ha menys anomalia, car s'observa *térbol* a la major part del català occidental (així ja a les Borges d'Urgell, *BDLC* VI, 40) i en val.: «*térbol, tərbola*: turbio, turbia: mezclado o alterado de alg. c. que obscurece o quita la claridad natural o transparencia», *CRos* (1764, p. 226) (marcat amb *è*, segons el sistema de Ros). Però àdhuc en els dialectes occidentals, no manca en aquest mot alguna excepció: a l'alt Pallars trobo *tərbola* a la Vall de Cardós (Estaon, 1934); encara en aquesta zona no és gaire xocant, vist que aquesta és la zona on *AI* dona *é* oberta (cas únic en tots els dialectes catalans) i hi ha algun altre cas de *é* oberta, en aquesta zona, divergent de la de Lleida i Val. (*érba* etc., *EntreDL* II, 37); però àdhuc en val. segons Escrig hi ha «*tèrbol* o *térbol*: turbio».

Quant als parlars orientals, Fabra va indicar sempre *tèrbol* com la forma del cat. central (*Gram.* de 1912, p. 445; *DOrt.*; *DFA.*), i aquesta és l'accentuació que des del *DOrt* s'ha aplicat normalment en la llengua literària. Ja ho marca amb *é* oberta Belv. (que grafia a la inversa, en el seu sistema: *térbol*, com *teraplé, terratrémol*, oposats a *cègo, rèy, tèst, tèsta, tèrma, tèmple, tència, tenèbras* etc.). Però per part meua he de testificar que a la meua família i a la d'algun altre barceloní sempre s'ha dit *térbol*. En cat. or. la cosa és singularment complicada; a casa meua podria ser deguda al fet que la meua mare era gironina, i els meus avis patèrns, de l'Alt Empordà. En efecte, crec que, a Bna., *térbol* és la pronúncia predominant (hi vaig posar atenció des de 1926, i tinc nota de tres o quatre casos d'*é* en barcelonins, un d'un santpolenc, i *é* només un de barceloní fora de la meua família).

En l'*Atl.*, segons les eds. de 1877 i 1878, hi ha *térbol* constant (p. ex. VIII, 37d), eds. que accentuen acuradament, sempre amb distinció, que pot venir del mateix Verdaguer, vigatà, si bé l'ed. de 1906 (*O. C.* IV, 92) posa *tèrbol*; Vayreda degué corregir personalment i amb gran cura l'ed. de *Sang Nova* (on escriu *trebay, oreyes, fuya, uys*, segons la pron. olotina, i on veig pertot la *è* i la *é* perfectament distingides); hi ha *térbol* en els passatges citats de Coromines; i tanmateix tinc nota de *térbol* a l'Alt Empordà (cap a Biure-Figueres, 1936).

Tots els escriptors mallorquins i eivissencs que he citat accentuen *térbol*: Villangómez, Costa i Llobera, Tomàs Aguiló, Joan Rosselló, AMAlcover (*BDLC* XI, 257), també el menorquí Febr. Card. (grafiant *è=é* segons el seu sistema); *Alcm* constata *térbol* mall. i men. La constatació més interessant és que, a Mallorca, *térbol* ja es devia pronunciar amb tancada en el S. XIV, car Reixac grafia la *š* mallorquina com *a*, quasi

sense excepció: *vânc* 'ell vingué', *aqâl*, *perfondâse*, *noâ*, *esâevânc*, *râbau*, *âs*, *râs*, *aspâs*, *nâl*, *bâure*, *aqâste*, i no obstant escriu *terbol* (mentre que la *é* i la *ê* no figuren mai escrites *a* en aquesta obra, i només compto un 5 o 6 % de casos entre les *š* que vagin grafats amb *e*).

Substantivat **térbol* 'picoladís de rajol' («briqua pilée»): «compra --- de --- *terbol* a un real la mesura» ross., a. 1601 (Desplanque, *Archives de Thuir*, 60b). *Terbolós* 'rúfol, torbador': «axí com lo vent austral, qui és *terbolós*, costreny les aygues de la pluja en los núvols e, après que ha tronat, gita e si pluja mesclade ab calabruçó ---», AntCanals (*Scipió*, 557; *NCL*, 77). **Pertérbol* 'd'allò més térbol' a. 1349 (*InuLC*).

A *térbol* correspon en llatí *TURBIDUS*, derivat de *TURBARE*, adjectiu que es perpetuà en el cast. *turbio*, port. *turvo*, it. *tórbido*, d'acord amb la fonètica normal d'aquestes llengües; però el cat. *térbol*, igual que el fr. *trouble* i les formes d'una sèrie de llengües i dialectes germans no s'ajusten a *TURBIDUS*, en llur evolució fonètica.

Ja la *-l-* catalana no respon a l'evolució de la *-d-*: com ja ho mostren el francès i les altres llengües, no és el cas d'una *l* cat. provinent de *y* (com en *galta, gual* etc.), car llavors hi hauria *y* en cat. antic (*gauta, malaute, guau* etc.), *NITIDUS* dona *nèdeu*, *RAPIDUS* dona *rèbeu*; i encara que, en formes dialectals i recònts, s'arribi a trobar *nèdol* i coses semblants, això no és antic i ja hem vist que la *-l-* i *-la* de *térbol*, *-ola*, són constants des dels orígens (Reixac porta *rèbeu* al costat de *térbol*); i la *-l-* del fr. *trouble*, oc. *troble/trébol*, ens acabaria d'illuminar, si calgués. D'altra banda, les formes occitanes i la catalana també presenten una *é* tònica en lloc de la *Û*, que amb més evidència encara, es mostra incomprendible partint de la base *TURBIDUS*.

Pel que fa a la *-l-* en lloc de *-d-* la retrobem en una gran zona de la Romània. Es pot dir que és general en totes les formes, dates i regions franceses i gallo-romàniques;² la *-l-* s'estén, amb intermitències, des de França, pels Alps i Apenins, fins a Romània, on tota *-l-* intervocàlica s'ha de convertir en *-r-*; i en efecte, roms. *turburà* 'embullar', 'enterbolir', i com a adj., *turbure* 'tèrbol'; el macedo-romanès *cutruburare* 'embullar, enredar' («verwirren») sembla prolongar un ll. vg. **CONTURBULARE* (Puşcariu, *Etym. Wb. d. rumän. Sprache*, §§ 1776, 476). Que aquí tenim la prolongació d'una base antiquíssima, en el llatí vulgar balcànic, ens ho comprova l'albanès (ple, com és sabut, de manlleus llatins, que n'han arraconat l'element aborigen): alb. *turbulón* 'enterboleixo, embullo' («trübe, verwirre») < **TURBULARE*; i l'adjectiu, que és, en el dialecte central, *turbulç* 'tèrbol', '(riu) torrencial' (segons Gustav Meyer, *Albanische Gramm.*, p. 102), *turbul* o *trübül* en els altres dialectes (en gueg, segons crec: Puşcariu).

Entremig tenim formes semblants en sard, en retoromànic i en molts dialectes italians, del Nord i del Sud. A Sardenya (on el mot s'ha perdut a la major part del Logudoro), és *türbulu* en algun lloc del Nord, i sobretot *trüvulu* o *trullu* en el Campidano (amb el